

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**بررسی جامعه شناختی میزان تأثیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی دانشجویان بر
نگرشهای دینی آنها:
مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شیراز**

توسط:

امراه کشاورز

پایان نامه

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیت های
تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

جامعه شناسی

از

دانشگاه شیراز

شیراز - ایران

۱ ۹۲۱

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

امضاء اعضاء کمیته پایان نامه :

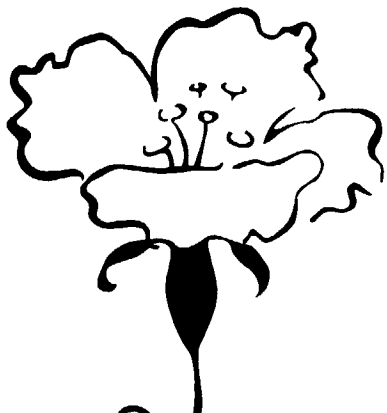
دکتر جهانگیر جهانگیری، استادیار بخش علوم اجتماعی (رئیس کمیته).....

دکتر عبدالعلی لهسایی زاده، دانشیار بخش علوم اجتماعی.....

دکتر محمدتقی ایمان، استادیار بخش علوم اجتماعی.....

مهرماه ۷۹

۳۴۹۵

تقديم به :

پدرم و مادرم

و

همه دیندارانی که به

پیامد اخلاقی دین

می اندیشند

سپاسگزاری

انجام این تحقیق بدون راهنمایی و کمک اساتید گرامی و دوستان عزیزم امکان پذیر نبود. بدین وسیله از زحمات و راهنمایی های آقایان دکتر جهانگیری، دکتر لهسایی زاده و دکتر ایمان به عنوان اساتید راهنما و مشاور تشکر می کنم. هم چنین همین جا از راهنمایی های ارزنده خانم آغا و مهندس اردشیری تشکر می کنم. اما درانجام این تحقیق دوستان عزیزم هم بنده را کمک کرده اند، بدین وسیله از زحمات دوستان عزیزم آقایان دهستانی، جمشیدی، هوشمند، دکتر داوودی، رحیم خانی، شه میری، ملکی، آزادیان، قانیدی، بارانی و برادرم سعید تشکر می کنم.

چکیده

بررسی جامعه شناختی میزان تأثیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانشجویان بر نگرشهای دینی آنها : مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه شیراز

توسط:

امراه کشاورز

هدف این تحقیق بررسی میزان تأثیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانشجویان بر نگرش دینی آنان است که به شیوه پیمایشی انجام شده است. داده های تحقیق بوسیله پرسشنامه، از یک نمونه ۴۰۰ نفری از دانشجویان دانشگاه شیراز جمع آوری شده است.

در این تحقیق از نظریات وبر، اینگلهارت، هالامی و آرچیل جهت تبیین پدیده نگرش دینی استفاده شده است. لازم به ذکر است که پدیده نگرش دینی در سه بعد شناختها، رفتارها و اعتقادات دینی مورد بررسی قرار گرفته است.

نتایج تحقیق نشان می دهد متغیرهای جامعه پذیری مذهبی و میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی بر نگرش دینی تأثیر مثبت داشته اند در حالی که میزان هزینه خانواده، میزان مادگرایی، میزان درآمد خانواده و میزان هزینه شخصی، رابطه منفی با نگرش دینی داشته اند. اما بین متغیرهای تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، شغل پدر، شغل مادر و نگرش دینی رابطه معنی دار وجود ندارد. هم چنین نتایج تحقیق نشان می دهد نگرش دینی دانشجویان متاهل از دانشجویان مجرد، دانشجویان علوم انسانی از مهندسی و دانشجویان فوق دیپلم از لیسانس و فوق لیسانس قوی تر بوده است.

نتایج تحلیل چند متغیره نشان می دهد متغیرهای جامعه پذیری مذهبی، میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و میزان هزینه خانواده به ترتیب سه

متغیری هستند که وارد معادله رگرسیون شده اند که این سه متغیر جمعاً توانسته اند ۸۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند، به عبارتی ۲۰ درصد از واریانس متغیر وابسته بدون تبیین می ماند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ح	فهرست جداول
۱	فصل اول: مقدمه
۱	۱-۱- بیان و معرفی موضوع تحقیق
۵	۲-۱- اهمیت تحقیق
۶	۳-۱- اهداف تحقیق
۶	فصل دوم: مروری بر ادبیات تحقیق
۸	۱-۲- تحقیقات داخلی
۱۴	۲-۲- تحقیقات خارجی
۲۷	۳-۲- نقد و بررسی مطالعات پیشین
۲۸	فصل سوم: چارچوب نظری تحقیق
۲۸	۱-۳- کارل مارکس
۳۲	۲-۳- ماکس وبر
۴۲	۳-۳- امیل دورکیم
۴۹	۴-۳- رونالد ال جانستون
۵۱	۵-۳- رونالد اینگلهارت
۵۶	۶-۳- هالامی و آرجیل
۶۱	۷-۳- چارچوب نظری مورد استفاده
۶۴	۸-۳- مدل تحقیق
۶۵	۹-۳- فرضیات تحقیق

.....	فصل چهارم: چارچوب روش تحقیق	۶۶
.....	۱-۴- روش تحقیق	۶۶
.....	۲-۴- روش جمع آوری اطلاعات	۶۶
.....	۳-۴- جامعه آماری	۶۷
.....	۴-۴- روش نمونه گیری و حجم نمونه	۶۷
.....	۵-۴- روشهای آماری تجزیه و تحلیل	۶۸
.....	۱-۵-۴- مجذور خی	۶۸
.....	۲-۵-۴- تاو کندال	۶۸
.....	۳-۵-۴- ضریب همبستگی پیرسون	۶۹
.....	۴-۵-۴- آزمون T	۶۹
.....	۵-۵-۴- تحلیل واریانس	۶۹
.....	۶-۵-۴- رگرسیون چند متغیره	۷۰
.....	۶-۴- تعریف نظری متغیرها	۷۱
.....	۷-۴- تعریف عملی متغیرها	۷۱
.....	فصل پنجم: تجزیه و تحلیل داده ها	۷۴
.....	۱-۵- تجزیه و تحلیل توصیفی	۷۵
.....	۲-۵- تجزیه و تحلیل استنباطی	۹۶
.....	فصل ششم: نتیجه گیری	۱۳۳
.....	۱-۶- محدودیت های تحقیق	۱۳۶
.....	منابع:	۱۳۷
.....	الف: منابع فارسی	۱۳۷
.....	ب: منابع انگلیسی	۱۴۳
.....	ضمائم:	۱۴۷

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳۵.....	جدول ۱-۳- طرح شبه تجربی وبر در مطالعه مذهب.....
۴۵.....	جدول ۲-۲- آراء دورکیم در مورد جامعه سنتی و صنعتی.....
۷۵.....	جدول ۱-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب دانشکده و نگرش دینی.....
۷۶.....	جدول ۲-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب جنسیت و نگرش دینی.....
۷۷.....	جدول ۳-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب مقطع تحصیلی و نگرش دینی.....
۷۸.....	جدول ۴-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب سن و نگرش دینی.....
	جدول ۵-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب وضعیت اشتغال و
۷۹.....	نگرش دینی.....
	جدول ۶-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب محل دائمی سکونت و
۸۰.....	نگرش دینی.....
	جدول ۷-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب وضعیت تأهل و
۸۱.....	نگرش دینی.....
۸۲.....	جدول ۸-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب شغل پدر و نگرش دینی.....
۸۳.....	جدول ۹-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب شغل مادر و نگرش دینی.....
	جدول ۱۰-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب هزینه خانواده و
۸۵.....	نگرش دینی.....
	جدول ۱۱-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب محل سکونت فعلی و
۸۶.....	نگرش دینی.....
	جدول ۱۲-۱-۵- توزیع فراوانی جمعیت بر حسب هزینه شخصی و
۸۷.....	نگرش دینی.....

عنوان

صفحه

جدول ۵-۱-۱۳-توزیع فراوانی جمعیت بر حسب تحصیلات مادر و	
نگرش دینی.....	۸۸
جدول ۵-۱-۱۴-توزیع فراوانی جمعیت بر حسب تحصیلات پدر و	
نگرش دینی.....	۸۹
جدول ۵-۱-۱۵-توزیع فراوانی جمعیت بر حسب نوع منزل و	
نگرش دینی.....	۹۱
جدول ۵-۱-۱۶-توزیع فراوانی جمعیت بر حسب میزان درآمد خانواده و	
نگرش دینی.....	۹۲
جدول ۵-۱-۱۷-توزیع فراوانی جمعیت بر حسب میزان استفاده از	
ماهواره و نگرش دینی.....	۹۳
جدول ۵-۲-۱-آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی با توجه به	
محل سکونت دائمی.....	۹۵
جدول ۵-۲-۲-آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی با توجه به	
متغیر دانشکده.....	۹۶
جدول ۵-۲-۳-آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی با توجه	
به وضعیت تأهل.....	۹۷
جدول ۵-۲-۴-آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی با توجه به	
وضعیت اشتغال.....	۹۷
جدول ۵-۲-۵-آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی با توجه به	
محل سکونت فعلی.....	۹۸
جدول ۵-۲-۶-آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی با توجه به	
مقطع تحصیلی.....	۹۹
جدول ۵-۲-۷-همبستگی بین میزان مادیرگرائی و جامعه پذیری مذهبی.....	۱۰۰
جدول ۵-۲-۸-همبستگی بین نگرش دینی و جامعه پذیری مذهبی.....	۱۰۱
جدول ۵-۲-۹-همبستگی بین نگرش دینی و خانواده مذهبی.....	۱۰۲

عنوان

صفحه

- جدول ۱۰-۲-۵- همبستگی بین نگرش دینی و دوستان مذهبی..... ۱۰۲
- جدول ۱۱-۲-۵- همبستگی بین جامعه پذیری مذهبی و میزان مادیگرایی..... ۱۰۳
- جدول ۱۲-۲-۵- همبستگی بین میزان مادیگرایی و میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی..... ۱۰۴
- جدول ۱۳-۲-۵- همبستگی بین میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و نگرش دینی..... ۱۰۵
- جدول ۱۴-۲-۵- همبستگی بین نگرش دینی و میزان مادیگرایی..... ۱۰۶
- جدول ۱۵-۲-۵- همبستگی بین میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و جامعه پذیری مذهبی..... ۱۰۷
- جدول ۱۶-۲-۵- همبستگی بین میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و میزان مادیگرایی..... ۱۰۸
- جدول ۱۷-۲-۵- همبستگی بین جامعه پذیری مذهبی و میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی..... ۱۰۹
- جدول ۱۸-۲-۵- بررسی رابطه بین میزان هزینه خانواده و نگرش دینی..... ۱۱۰
- جدول ۱۹-۲-۵- بررسی رابطه بین میزان درآمد و نگرش دینی..... ۱۱۰
- جدول ۲۰-۲-۵- بررسی رابطه بین میزان هزینه شخصی و نگرش دینی..... ۱۱۱
- جدول ۲۱-۲-۵- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات پدر و نگرش دینی..... ۱۱۲
- جدول ۲۲-۲-۵- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات مادر و نگرش دینی..... ۱۱۲
- جدول ۲۳-۲-۵- بررسی رابطه بین شغل پدر و نگرش دینی..... ۱۱۳

عنوان

صفحه

جدول ۵-۲-۲۴- بررسی رابطه بین شغل مادر و	
نگرش دینی.....	۱۱۳
جدول ۵-۲-۲۵- بررسی رابطه بین میزان درآمد و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۴
جدول ۵-۲-۲۶- بررسی رابطه بین میزان هزینه خانواده و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۵
جدول ۵-۲-۲۷- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات مادر و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۵
جدول ۵-۲-۲۸- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات پدر و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۶
جدول ۵-۲-۲۹- بررسی رابطه بین میزان هزینه شخصی و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۶
جدول ۵-۲-۳۰- بررسی رابطه بین شغل پدر و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۷
جدول ۵-۲-۳۱- بررسی رابطه بین شغل مادر و	
جامعه پذیری مذهبی.....	۱۱۷
جدول ۵-۲-۳۲- بررسی رابطه بین میزان درآمد و میزان	
استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی.....	۱۱۸
جدول ۵-۲-۳۳- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات پدر و	
میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی.....	۱۱۹
جدول ۵-۲-۳۴- بررسی رابطه بین میزان هزینه شخصی و	
میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی.....	۱۲۰
جدول ۵-۲-۳۵- بررسی رابطه بین میزان هزینه خانواده و	
میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی.....	۱۲۰

- جدول ۵-۲-۳۶- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات مادر و
 میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی..... ۱۲۱
- جدول ۵-۲-۳۷- بررسی رابطه بین شغل پدر و
 میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی..... ۱۲۲
- جدول ۵-۲-۳۸- بررسی رابطه بین شغل مادر و
 میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی..... ۱۲۲
- جدول ۵-۲-۳۹- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات پدر و
 میزان مادیکرائی ۱۲۳
- جدول ۵-۲-۴۰- بررسی رابطه بین میزان تحصیلات مادرو
 میزان مادیکرائی..... ۱۲۴
- جدول ۵-۲-۴۱- بررسی رابطه بین میزان درآمد و میزان مادیکرائی ۱۲۴
- جدول ۵-۲-۴۲- بررسی رابطه بین میزان هزینه شخصی و میزان مادیکرائی ۱۲۴
- جدول ۵-۲-۴۳- بررسی رابطه بین میزان هزینه خانواده و
 میزان مادیکرائی ۱۲۵
- جدول ۵-۲-۴۴- بررسی رابطه بین شغل پدر و میزان مادیکرائی ۱۲۶
- جدول ۵-۲-۴۵- بررسی رابطه بین شغل مادرو میزان مادیکرائی ۱۲۶
- جدول ۵-۲-۴۶- ضریب همبستگی متغیر های مستقل با نگرش دینی..... ۱۲۷
- جدول ۵-۲-۴۷- ضریب همبستگی متغیر های مستقل بامیزان مادیکرائی..... ۱۲۸
- جدول ۵-۲-۴۸- ضریب همبستگی متغیر های مستقل بامیزان
 استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی..... ۱۲۹
- جدول ۵-۲-۴۹- ضریب همبستگی متغیر های مستقل با
 جامعه پذیری مذهبی..... ۱۳۰
- جدول ۵-۲-۵۰- معادله رگرسیون چند متغیره به روش گام به گام
 جهت تبیین متغیر وابسته (نگرش دینی)..... ۱۳۱

فصل اول

مقدمه

۱-۱- بیان و معرفی موضوع تحقیق

دین به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی در تقسیم بندی جامعه شناسان جایگاه خاصی دارد. جامعه شناسان در یک تقسیم بندی کلی، نهادهای اجتماعی را به پنج دسته - نهاد آموزش، نهاد خانواده، نهاد دین، نهاد سیاست، نهاد اقتصاد - تقسیم می کنند. از آنجایی که "دین یک پدیده گروهی است و در یک رابطه متقابل با دیگر واحدهای اجتماعی^۱ است" (Johnston, 1988 : 1) پس انتظار این است که هم بر نهادهای دیگر جامعه تأثیر بگذارد و هم از آنها تأثیر بگیرد.

رشته جامعه شناسی ارتباط نزدیکی با مطالعه مذهب دارد، چرا که جامعه شناسان اعتقاد دارند، دین یک نهاد اجتماعی است و همه خصوصیات پدیده اجتماعی را دارد. جامعه شناسان از همان ابتدای بنیان گذاری رشته جامعه شناسی، مذهب را به عنوان یک جنبه تفکیک ناپذیر از سازمان اجتماعی و یک دریچه ضروری برای فهم گذشته و حال می دیدند، فلذا بعدها گرایشی در جامعه شناسی تحت عنوان جامعه شناسی دین شکل گرفت که وظیفه اصلی آن "بررسی وجود باورداشت ها و عملکردهای مذهبی در جامعه بشری بود. تصور بر این است که جامعه شناسی دین با دو مسئله اساسی سرو کار دارد که مبنای شکل گیری آن را توجیه می کنند: یکی این که چرا باورداشتها و

---

^۱ - Social Units

عملکردهای مذهبی یک چنین نقش تعیین کننده ای در فرهنگ و جامعه دارند و دیگر این که چرا این باورداشته‌ها و عملکردهای مذهبی صورتهای گوناگون به خود می‌گیرند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۳-۱).

شکی نیست که همه انسانها در طول تاریخ بشریت، تجربه و آگاهی دینی داشته‌اند، تصاویری که بر دیوار غارها نقش بسته‌ها و شبایبی که در حفاری‌ها از محل دفن گذشتگان در سراسر جهان بدست آمده، همگی حکایت از این دارند که تجربه دینی از اجزای اصلی و اساسی کل تجربه ما در طی قرون و اعصار بوده است. در حال حاضر هم، دین از نیروهای مهم و قابل توجه عصر ما محسوب می‌شود. هنگامی که دین و جامعه دارای یک رابطه قوی و تنگاتنگ باشند، اوامر و منهیات مذهبی بر زندگی خانوادگی و دنیای کار و کوشش و حکومت جامعه تأثیر می‌گذارند و بدین ترتیب به نظام اجتماعی موجود در آن جامعه مشروعیت و اعتبار می‌بخشند، به تبع این موضوع می‌بینیم که نظام اجتماعی هم به نوبه خود از ساختارهای دینی حاکم حمایت می‌کند، فلذا در چنین شرایطی، تغییرات با مقاومت روبه‌رو می‌شود (ویر ۱۳۷۴: ۲۱-۶).

از آنجایی که تحدید موضوع می‌تواند به شناخت بهتر پدیده کمک کند، بنابراین ضرورت ایجاب می‌کند از همین آغاز بیان کنیم که دراین تحقیق به دنبال بررسی ماهیت و ذات دین نیستیم، چرا که این کار درحوزه فلسفه است. هم چنین در این تحقیق ما قصد نداریم که به بررسی اخلاق بپردازیم. به عبارتی دین جدای از اخلاق در نظر گرفته شده است. از همین روست که گفته می‌شود: "دین با دستورالعملهای اخلاقی که رفتار مؤمنان را تحت کنترل خود درمی‌آورد، نباید یکسان پنداشته شود (گیدنز، ۱۳۷۴: ۴۸۵).

در بررسی اخلاق و مذهب در تفکر معاصر، می‌توانیم عقاید متمایزی را تشخیص بدهیم. درمرحله اول این عقیده طرح می‌شود که می‌گوید اگر چه

دین و اخلاق در هم تنیده^۱ هستند، اما به طور مفهومی دو پدیده جدا از هم هستند. مذهب شامل اعتقادات، نگرش‌ها و اعمالی می‌شود که موجودات انسانی^۲ را به عوامل ماوراء طبیعی^۳ یا واقعیات مقدس مرتبط می‌سازد. در مقابل، اخلاق به عنوان یک شیوه تنظیم کننده رفتار افراد در جوامع دیده می‌شود. اخلاق پاسخی است به مسئله همکاری بین افراد و گروه‌های رقیب، و هدفش این است که منازعات^۴ موجود در بافت‌های اجتماعی را حل کند. اخلاق با زور^۵ هم متفاوت است، زیرا اخلاق به اصول و عقاید رفتاری متوسل می‌شود که به عنوان یک چیز مشروع در نظر گرفته می‌شود، قواعد اخلاق انسان را از کشتن انسان دیگر، صدمه زدن به دیگران و محروم کردن انسانها از آزادی و فرصتهایی که آنها می‌خواهند به آن فرصتها برسند، منع می‌کند. در واقع تمایز بین اخلاق و مذهب یک تمایز نسبتاً جدید است (Eliade, 1987 : 92-94).

بررسی نگرشها و گرایشهای افراد و گروههای اجتماعی دارای اهمیت بسیار زیادی است، چرا که نگرشهای افراد از جهتی با شناختها و آگاهی‌ها و از جهت دیگر با رفتارها و الگوهای رفتاری آنان در ارتباط است. "نگرش‌ها با اعتقادات و ارزش‌ها رابطه نزدیک داشته و در معنایی جنبه ذهنی و شخصی کلمه ارزش برای فرد می‌باشند، بنابر این مستلزم ارزیابی مثبت یا منفی به موضوعی هستند" (هلاکویی، ۱۳۷۱: ۵۱). در واقع نگرشهای افراد واسطه میان شناخت‌ها و رفتارهای آنها محسوب می‌شوند. مشاهده رفتار افراد

---

¹ - Intertwines

² - Human Beings

³ - Supernatural Agencies

⁴ - Disputes

⁵ - Force